

Initiering och eskalering av kollektivt våld

– en observationsundersökning

Otto M.J. Adang

Police Academy of the Netherlands

SAMMANFATTNING: *Det finns få undersökningar som i detalj har studerat vad som sker under evenemang med stora folkmassor och vilka faktorer som bidrar till att kollektivt våld uppstår och trappas upp. I detta kapitel presenteras och analyseras data från systematiska observationer av 60 fotbollsmatcher och 77 demonstrationer (i Holland) som klassades som evenemang där det fanns en risk för oroligheter. Resultaten visar bland annat att även vid ganska allvarliga incidenter är det ett relativt litet antal personer som aktivt bidrar med våldshandlingar. Målen för våldshandlingarna förefaller inte slumpmässigt utvalda. Vid ungefär hälften av de våldsamma incidenterna saknades en tydlig kontext som kunde ha fungerat som den utlösande faktorn. Det finns en stark koppling mellan hur våldet börjar och trappas upp, samspelet mellan deltagare i olika grupper och förhållandet mellan dessa grupper. Dessutom diskuteras i kapitlet hur polisens agerande och taktik inverkar på hur kollektivt våld initieras och trappas upp. Slutligen jämförs de framlagda undersökningsresultaten med olika teorier om kollektivt våld och vilken betydelse de kan ha för ordningsinsatser.*

Inledning

Alla samhällen har sporadiska och ibland mycket våldsamma utbrott av kollektivt våld. Det kan röra sig om innerstadsproblem, fotbollshuliganer, upplopp vid demonstrationer eller andra evenemang som spårar ur. Under åren har flera analyser om vad som ibland uppfattas som urspårade gruppbetenden skapat debatter. År 1972 noterade den amerikanska sociologen Richard Berk att den då ganska omfattande socialvetenskapliga litteraturen om folkmassor, och hur individer i massor agerar, i huvudsak var baserad på begränsade informationsunderlag och dåligt underbyggda tolkningar (Berk, 1972). Nästan 20 år senare hävdade den amerikanska sociologen och forskaren om gruppbetenden Clark McPhail (1997, sid. 35) att: ”Under mer än ett sekel har studiet av folkmassor hämmats av den metodologiskt förutfattade meningen att ’det inte går att forska systematiskt’ om ämnet.” I en utmärkt litteraturöversikt om fotbollshuliganism noterar Frosdick & Marsh (2005) att mycket lite av litteraturen faktiskt är grundad i direkta och i ännu mindre grad systematiska

observationer av fotbollsvåld. Frosdick & Marsh (2005, sid. 31) noterar träffande: ”*Bristen på objektiva fakta i teorier och forskning har förföljt debatten sedan 1960-talet*”.

Det handlar inte endast om brist på objektiva fakta. Mycket lite uppmärksamhet har ägnats åt det faktum att kollektivt våld sker i samspelet mellan olika grupper. Precis som många andra författare (t.ex. Waddington, 1987; McPhail, Schweingruber et al., 1998; della Porta, 1998) säger Stott & Reicher (1998a, sid. 510): ”*Vid psykologiska förklaringar till grupp beteenden, och – mer specifikt – till våld i masshändelser, riktas fokus nästan enbart på den ena parten: folkmassan. Psykologiska undersökningar av polisens eller militärens beteenden vid dessa tillfällen är intressanta i huvudsak på grund av sin frånvaro.*” Stott & Reicher (1998a; b) hävdar att undersökningar av gruppdynamiken vid evenemang med folkmassor bör omfatta även polisens roll och deras perspektiv.

I teorier har förklaringarna till kollektiv våld vanligtvis fokuserat på det onormala, irrationella och kaotiska. Enligt olika socialpsykologiska teorier förlorar individerna i en folkmassa medvetenheten om sina egna jag och de tappar de normala moraliska hämningarna och begränsningarna. Enligt Sighele (1982) och LeBon (1895) saknade folkmassan och individerna i massan allt rationellt tänkande (denna tankegång finns fortfarande ofta kvar). I stället drivs individerna i massan på ett mer primitivt plan att göra det som alla andra gör. Undertryckta beteenden uppenbarar sig i handlingarna. Enligt teorin sker förändringen i individernas beteenden enbart på grund av att de befinner sig i en folkmassa. Zimbardos deindividualiseringsteori (Zimbardo, 1969) nämns ofta som ett exempel. Han menar att upphetsningen och anonymiteten i folkmassan skapar ett hämningsslöst beteende där undertryckta drifter stiger upp till ytan. De förmodade psykologiska processerna orsakar att våra individuella identiteter försvinner och vi blir exceptionellt mottagliga för förslag och ageranden från våra ”ledare”. Detta synsätt karaktäriseras av en tro att en folkmassa (en stor grupp med människor) kan förvandlas till en pöbel under en ledares inflytande om ett hatobjekt eller en hatad person finns i närheten, av våldshandlingar eller av polisinsatser (eller frånvaron av polisinsatser). I många länder blev denna uppfattning dominerande (och är det fortfarande) när poliser skulle utbildas och tränas för att lära sig hantera (potentiellt) oroliga situationer (t.ex. Schweingruber, 2000).

När jag till exempel påbörjade min forskning på 1980-talet var det den dominerande uppfattningen om hur kollektivt våld uppstod och trappades upp. Mitt huvudsakliga intresse var inte de våldsamma fansen och demonstranterna och inte heller grundorsakerna till oroligheterna. Det var i stället att försöka förstå hur oroligheter och kollektivt våld startar och trappas upp vid t.ex. fotbollsmatcher eller demonstrationer.

För att undersöka hur kollektivt våld uppstår och trappas upp krävdes att händelser vid fotbollsmatcher och demonstrationer studerades systematiskt och strukturerat. Ordet *interaktion* är viktigt eftersom utgångspunkten för

forskningen är att våld involverar två parter och att beteendet inte går att förstå om man ignorerar samspelet mellan dessa. Förutom inriktningen på interaktion skiljde sig undersökningen mot tidigare undersökningar genom att vara kvantitativ och komparativ. En annan viktigt aspekt var att undersökningen inte begränsades till situationer med kollektivt våld, utan i materialet ingick även en rad evenemang där risken för störningar och eventuellt kollektivt våld ansågs vara hög – vissa av dessa ledde till oroligheter och andra inte. Sammanlagt spelades 700 timmars observationer in på band (detta inkluderar inte tid för att undersöka platsen i förhand, informationsinsamling eller datasammanställning efter evenemanget).

Det första målet med undersökningen var att skapa en strukturerad och kontextualiserad beskrivning av våldsamma oroligheter vid demonstrationer och fotbollsmatcher i Holland. Det andra målet var att analysera faktorer i samspelet och den lokala kontext som föreföll vara kopplad till att kollektivt våld uppstår och trappas upp, samt att analysera hur faktorerna som bidrog till att starta kollektivt våld inte behövde vara samma faktorer som orsakade en *upptrappning*. De flesta resultaten av denna undersökning har endast publicerats på holländska (Adang, 1988; 1991; 1998).

Först presenteras det huvudsakliga resultaten med komparativa data om demonstrationer och fotbollsevenemang. Därefter diskuteras hur kollektivt våld och trappas upp, och då speciellt hur nära undersökningsresultaten stämmer med befintliga studier inom området. Därefter följer en diskussion om hur polisens agerande och taktik påverkar att våldet uppstår och trappas upp, och även de potentiella följderna som dessa resultat kan ha på ordningsinsatser.

Material och metod – observera kollektivt våld

Tiden för undersökningen var mellan maj 1986 och september 1989. Data som läggs fram samlades in och från cirka 60 fotbollsmatcher och 77 demonstrationer i Holland. Vissa av dessa var lugna och andra innehöll omfattande oroligheter. En av ansatserna i undersökningen var att undersöka evenemang där risken för oroligheter ansågs högre. Metodens bakgrund samt definitioner för de använda beteendemässiga kategorierna finns på annan plats (Adang, under arbete). Observationerna skedde i samtliga fall på allmänna platser (dvs. vanliga vägar och arenor) genom att gå runt med en kameraväska över axeln, en bärbar bandspelare i jackfickan och samtidigt lyssna på poliskanalerna via en skanner. Observationerna spelades in på band. Observationerna gjordes från platser med bra översikt över händelserna (dvs. inte i en folkmassa, utan i utkant av eller bredvid folkmassan).

Systematiska observationer genomfördes speciellt under och vid *demonstrationer* där olika specialenheter (kravallpolis, gripandeenheter, hästar, hundar) användes och där tidigare händelser ökade chanserna för oroligheter eller där demonstranterna hade uppmanat till bråk. Det visade sig att 80 % av alla demonstrationer som innehöll oroligheter och som media rapporterade om

(på nationell tv eller i minst en av två nationella dagstidningar) under tidsperioden ingick i observationerna. Dessutom ingick demonstrationer som förväntades innehålla fler än 1 000 demonstranter, oavsett om de ansågs riskfyllda eller inte. Det visade sig att 50 procent av alla demonstrationer med minst 1 000 deltagare som det rapporterades om i media (på nationell tv eller i minst en av två dagstidningar) under undersökningsperioden faktiskt ingick i undersökningen.

Antalet demonstranter varierade kraftigt mellan de olika observationstillfällena. Den minsta demonstrationen innehöll ett par dussin personer medan det till den största demonstrationen förväntades komma ungefär 150 000 personer. Medianen för antalet demonstranter vid alla observationer var 150 (det är alltför missvisande att ange medeltalet på grund av de varierande storlekarna och på grund av att ett fåtal demonstrationer var väldigt stora).

Observationerna inleddes vanligtvis vid en av deltagarna utsedd mötesplats innan själva demonstrationen startade. De pågick till efter evenemanget och tills deltagarna hade börjat skingras.

Av de 77 demonstrationer som observerades så användes rörliga enheter (kravallpolis) vid 36, civilklädda gripandeenheter vid 21, ridande poliser vid 29 och hundar vid 8.

De observerade *fotbollsmatcherna* valdes ut på grundval om en eller flera av de fem klubbar som polis och media ansåg följdes av grupper med högriskfans var inblandade. Matcher mellan två högrisklag i den högsta holländska ligan (Eredivisie) inträffade vid 28 av de 60 fotbollsmatcherna som observerades under tre fotbollssäsonger. Observationerna inleddes när en grupp med fans anlände till eller i närheten av den stad där matchen skulle spelas (vanligtvis med specialchartrat tåg) och avslutades när de åkte tillbaka.

I genomsnitt besöktes matcherna av tre gånger som många bortafans (medelvärde 765, median 700) när två högrisklag spelade jämfört med när ett högrisklag mötte ett icke-högrisklag (medelvärde 277, median 200). Fyra till fem procent av publiken bestod vanligtvis av bortafans. Matcher mellan två högrisklag sågs i medeltal av cirka 15 000 personer (median 10 000, minimum 2 500 och maximum 45 500) och övriga matcher sågs i medeltal av cirka 6 800 personer (median 6 000, minimum 2 000 och maximum 13 500).

Av de 60 fotbollsmatcher som observerades användes mobila enheter vid 41, gripandeenheter vid 27, ridande poliser vid 35 och hundar vid 49.

Resultat

Våldsamma incidenter

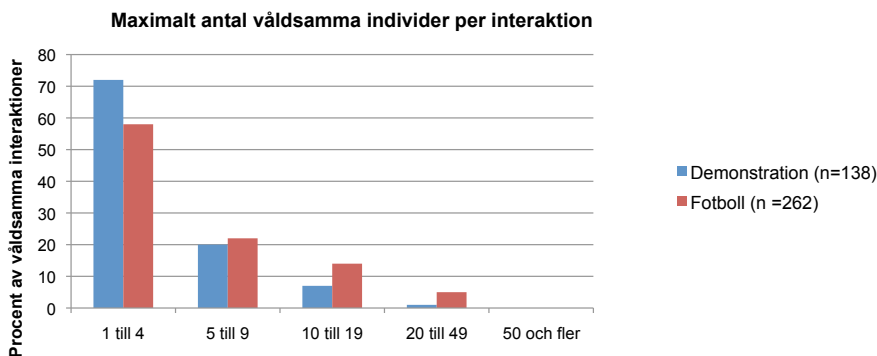
Våldsamma handlingar observerades vid 53 % (n=77) av demonstrationerna, medan våldshandlingar från fansen observerades vid 92 % (n=60) av fotbollsmatcherna. Sammanlagt noterades 428 våldsamma initiativ av demonstranter och fans – 138 av demonstranter och 290 av fans (66 % bortafans, 34 % hemmafans). För demonstrationerna innebar det två per observation och 0,7 per observationstimme. För fotbollsmatcherna innebar det nästan 5 våldsamma handlingar per observation och 1,4 per observationstimme. För polisen observerades 130 våldsamma handlingar (inte inräknat våldshandlingar som var reaktioner på våld som riktades mot polisen), 51 vid demonstrationer (dvs. 0,3 per observationstimme) och 79 vid fotbollsmatcher (dvs. 0,4 per observationstimme).

Dessutom observerades 485 tillfällen med provocerande beteenden (ej våldsamma) (förnedrande eller hotande tillmälen/gester, utfall och avspärrade vägar eller ingångar till byggnader/områden) (168 vid demonstrationer och 317 vid fotbollsmatcher). Både demonstranter och fotbollsfans använde ofta förolämpningar och hot. Demonstranter (men inte fans) blockerade ofta gator och ingångar. Fans (men inte demonstranter) genomförde då och då utfall.

Tvångsåtgärder från polisen (dvs. stoppa, förflytta eller frihetsberöva) var vanligare. Totalt 666 polisåtgärder observerades (442 vid fotbollsmatcher och 224 vid demonstrationer). När fans eskorterades innebar det ofta (men tillfälligt) att de stoppades, t.ex. vid avstigning från tåg, vid ankomst till arenan (där de visiterades innan de fick gå in) och innan de fick lämna arenan. När demonstranter spärrade av områden gick polisen ofta in och flyttade på demonstranterna och tog bort avspärrningen.

Figur 1 visar en beräkning av antalet personer som agerade våldsamt under interaktionerna. I medeltal var tre till fyra individer i samma grupp våldsamma. I fler än hälften av fallen var det maximala antalet våldsamma individer färre än fem. Vid både demonstrationer och fotbollsmatcher utgjorde antalet tillfällen där fler än 50 individer i en grupp var våldsamma mindre än 1 % av alla våldsamma interaktioner. Vid inga tillfällen var fler än 10 % av alla individer i en grupp (t.ex. bortafans) våldsamma vid samma tillfälle. Relativt till antalet närvarande människor (t.ex. hela publiken vid en fotbollsmatch eller alla som deltar i en demonstration) var antalet våldsamma individer alltid mindre än 1 % av det totala antalet.

Figur 1. Antal aktivt våldsamma individer under våldsamma demonstrationer och fotbollsmatcher.

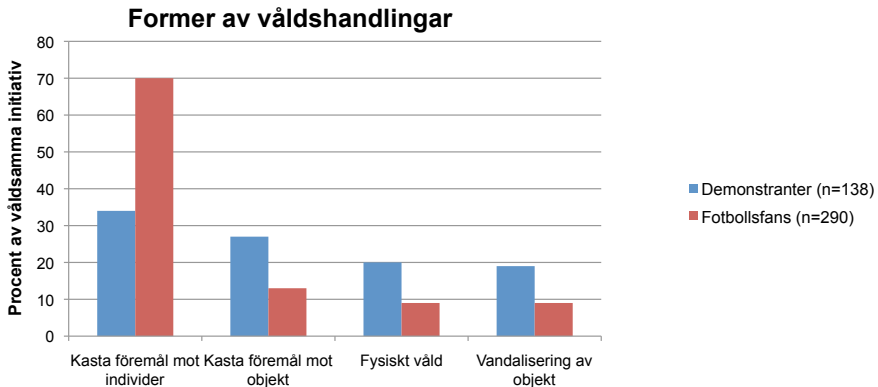
Detta betyder inte att andra gruppmedlemmar inte var inblandade i våldsamma situationer. Vid både demonstrationerna och fotbollsmatcherna stödde många av de övriga gruppmedlemmarna våldsamheterna muntligt (64 % av demonstrationerna och 47 % av fotbollsmatcherna). Antal individer som bidrog muntligt var vanligtvis fem till tio gånger fler än de som fysiskt bidrog till våldsamheterna. Ibland var närmare 80 % av deltagarna inblandade. I medeltal utförde 20 demonstranter och 40 fans förolämpningar och hot även om inga våldsamheter pågick. Situationen är liknande när man tittar på mängden demonstranter som deltog vid avspärrningar (i medeltal deltog 25 demonstranter aktivt i avspärrningar, n=82) och hur många fans som deltog i utfall (i medeltal deltog 20 fans i utfall, n=39). Det var ovanligt att individer i gruppen uttryckligen motsatte sig våldet. Det hände vid 9 % av de våldsamma incidenterna vid demonstrationerna och vid 3 % av incidenterna vid fotbollsmatcherna. Endast ett mycket begränsat antal individer uttryckte att de ogillade våldet eller försökte stoppa händelserna.

Nästan alla våldsamma demonstranter och fans var män ungefär i åldrarna 15 till 25 år (våldsamma demonstranter > 90 % män; fans > 99 % män). I fråga om fans är detta inte förvånande eftersom grupper med fans som reser till bortamatcher nästan uteslutande är män. Vid demonstrationerna var könsfördelningen mer jämn och medelåldern högre (uppskattningsvis mellan 30 och 35 år).

Typer av våld och mål

Den vanligaste typen av våldshandling var att föremål kastades och då speciellt mot andra individer/grupper (Figur 2). Fysiskt våld var ovanligare, vilket även vandalism var. Vid de våldsamma incidenterna använde demonstranterna ibland föremål (färgbomber eller käppar) som de hade tagit med sig själva. Fansen, som visste att de skulle bli visiterade, använde nästan uteslutande föremål som fanns på plats.

Figur 2. Former av våld vid våldsamma interaktioner vid demonstrationer och fotbollsmatcher.

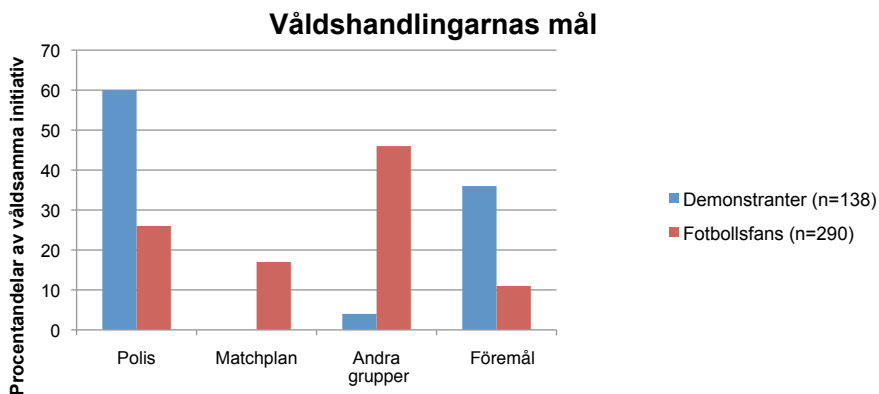

Diagrammet visar procentantalen för de våldsamma interaktioner där föremål kastades eller fysiskt våld inträffade mot individer eller föremål (vid situationer med flera olika våldshandlingar under samma interaktion räknades endast den våldsammaste. Fysiskt våld räknades som våldsammare än att kasta föremål, och fysiskt våld riktat mot individer räknades som våldsammare än våld mot föremål).

Huvudmålet (60 %) för demonstranterna var polisen eller polisrelaterade objekt som till exempel polisbilar eller polisbyggnader (Figur 3). Andra objekt som attackerades hade ofta någon koppling till demonstrationens syfte (vid 20 % av fallen var t.ex. målet regeringsbyggnader eller ambassaden för det land som demonstrationen riktades mot) eller var mer allmänt kopplade till demonstrationer (vid 7 % av fallen var t.ex. målet banker eller kontor för multinationella företag). Vid fem fall (dvs. 4 %) riktades demonstranternas våld mot en tredje part (t.ex. förbipasserande bilister eller motdemonstranter). Vid sju fall (5 %) riktades våld mot demonstranterna från tredje parter. Vid 13 fall (9 %) användes våld mot ett mål som inte hade något att göra med demonstrationen (t.ex. ett trafikljus).

Bland fotbollsfansen var andra grupper med fans huvudmålet (45 %). Polisen var även ett vanligt mål (25 %), matchplanen (spelare, domare, linjemän – 20 %) eller andra föremål (staket, bussar, tåg m.m. – 10 %).

Figur 3. Mål vid våldsamma incidenter med demonstranter och fotbollsfans.

Diagrammet visar procentantalen för de våldsamma situationer där våldshandlingarna riktades mot polisen, andra grupper eller individer, föremål eller fotbollsplanen (under fotbollsmatcher).

Kontext för våldshandlingarna

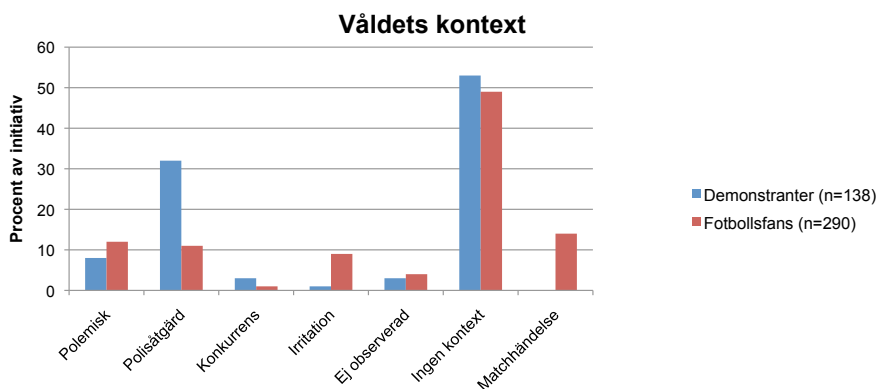
I nästan alla fall (96 % för demonstrationer och 95 % för fotbollsmatcher) observerades även händelserna innan de våldsamma incidenterna inträffade. I ungefär hälften av alla fall följde de våldsamma incidenterna efter en tidigare definerad kontext (dvs. inträffade inom två minuter efter den kontexten. Se figur 4). Vid demonstrationerna var den vanligaste kontexten polisinsatser (32 % av alla våldsamma initiativ). I ungefär 10 % av alla fall skedde den våldsamma incidenten direkt efter en tidigare våldsam incident, till exempel demonstranter som först attackerade polisen och sedan en byggnad (polemisk kontext). Rivalitet eller provokationer från andra (dvs. individer som försökte passera avspärrningar, bilister som försökte köra igenom demonstrationer) var mycket mindre vanligt som våldskontext. För fotbollsfansen föregicks 14 % av de våldsamma incidenterna av händelser på fotbollsplanen (t.ex. mål, kontroversiella domaravblåsningar), 12 % skedde i en polemisk kontext, 11 % föregicks av polisinsatser och 9 % följde efter provokationer från andra fans.

Det framgick tydligt att kontexten för de våldsamma initiativen skiljde sig åt mellan olika mål. Våld från fans riktat mot fotbollsplanen hade en relativt stark

koppling till matchhändelser. Våldsamma initiativ från fans eller demonstranter mot polisen skedde ganska ofta i anslutning till tvångsåtgärder. Vid både demonstrationer och fotbollsmatcher föregicks våldsamma incidenter mellan fans/demonstranter och polisen av tvångsåtgärder (56 % av våldet riktat mot polisen och 71 % av våldshandlingarna utförda av polisen). I anslutning till detta skedde 25 % av fansens våldshandlingar mot föremål (men endast 5 % av demonstranternas våldshandlingar) i kontexten med tvångsåtgärder.

Men vid närmare hälften av fallen som observerades, för både demonstranter och fotbollsfans, föregicks våldsamma incidenter inte av en specifik kontext. I dessa situationer föreföll våldet inte ske som ett svar på en särskild utlösande händelse. Det går självklart att hävda att detta berodde på begränsade observationsmöjligheter och att fler utlösande händelser hade observerats om observationerna hade varit mer precisa. Men på grundval av observationer med god överblick av alla inblandade deltagare och upprepade genomgångar av videoinspelade incidenter finns det tillräcklig evidens för att det ska gå att dra slutsatsen att vid ett flertal tillfällen inträffade de våldsamma incidenterna inte som ett svar på en särskild faktor eller ett agerande av målet.

Figur 4. Kontext vid våldsamma initiativ.

Diagrammet visar procentandelen våldsamma interaktioner som startade inom två minuter efter en av flera fördefinierade kontexter (se förklaring i texten). "Ej observerad" indikerar tillfällen där händelserna innan den våldsamma incidenten inte observerades fullt ut. "Ingen kontext" indikerar tillfällen där händelserna innan den våldsamma incidenten observerades fullt ut men där ingen av de fördefinierade kontexterna ansågs ha förekommit.

Vid demonstrationer fanns det en stark koppling mellan närvaron av individer med balaklavaluvor ("rånarluva") (noterat vid observationens start) och risken för våldsamma incidenter. När det fanns individer med balaklavaluvor

närvarande i demonstrationerna (n=35) inträffade våldsamma incidenter vid 80 % av observationerna jämfört med vid 33 % när det inte fanns individer med sådana luvor närvarande (n=42). Skillnaden i fråga om våldsfrekvens var ännu mer markant: 1,6 mot 0,45 våldsamma initiativ per observationstimme. Det föreföll finnas en starkt fientlig inställning mellan individer i balaklavaluvor (som ofta kallade sig själva autonoma eller det svarta blocket) och polisen.

För fotbollsfansen antydde observationerna att förhållandet med andra fans var en viktig faktor och att våld kunde framkallas av att andra fans var närvarande. En analys av officiella polisdata som insamlades av det nederländska NFIP (National Football Information Point CIV) under säsongen 1986/1987 visade tydligt att risken för våldsamma incidenter var sex gånger högre (47 % mot 8 %) om det fanns bortafans som tydligt markerade sin lagtillhörighet på plats, jämfört med när detta inte var fallet (i CIV:s data finns incidenter registrerade vid 87 av 140 matcher med bortafans och 14 av 165 matcher utan bortafans). Om de rivaliserande grupperna med fans möttes var risken för våldsamma incidenter extra hög (i CIV:s data finns incidenter registrerade för 89 % av 15 möten, vid matcher mellan vad som definierats som risklag). Under observationerna var bortafans på plats vid alla tillfällen utom fyra. Vid tre av dessa tillfällen inträffade inga våldsamma incidenter. Våldsfrekvensen skiljde sig markant åt beroende på om två risklag mötte varandra (2,5 per timme mot 1,2 per timme, Mann-Whitney U-test, $p < ,001$).

Analysen av kontexten visar de potentiellt utlösande faktorerna som föregick de våldsamma incidenterna. Det är dock viktigt att notera att inte alla dessa faktorer resulterade i våldsamma incidenter. Frekvensen för de potentiella faktorer som följdes av våldsamma initiativ diskuteras nedan.

Andra konflikter som utlösande faktorer

Av de 290 våldsamma initiativen från fansen följdes 23 (13 %) av ytterligare en våldsam incident (inkluderade ej våldsamma initiativ som var svar på andra våldsamma initiativ). Detta skedde på flera olika sätt:

- ◆ Våldsamma fans valde ut ett andra mål (tolv fall). Det andra målet var i huvudsak polisen.
- ◆ Fansen reagerade på (och mot) andra fans som använde våld mot polisen, fotbollsplanen eller föremål (fem fall).
- ◆ Fans som blev utsatta för våldshandlingar från en annan grupp med fans svarade genom att attackera polisen eller föremål (två fall).
- ◆ Vid de återstående fyra fallen använde fansen först våld mot föremål och sedan mot andra fans eller polisen.

Av de 138 våldsamma initiativen från demonstranter följdes 5 % av ytterligare ett våldsam initiativ (våldet var t.ex. först riktat mot polisen och riktades sedan mot ett annat mål, eller tvärt om).

Händelser på fotbollsplanen som utlösande faktorer

Kontroversiella domslut, våldsamheter på fotbollsplanen och mål ingick som potentiellt utlösande faktorer för fotbollsfansen. Den händelse på fotbollsplanen som oftast följdes av en våldsam incident var när det ena laget gjorde mål. De 32 mål som resulterade i efterföljande våldsamma incidenter utgjorde 19 % av det totala antalet mål (sammanlagt 168 mål). Mål där något av lagen tog ledningen med ett eller två mål följdes oftare av våldsamma incidenter än när en ledning minskades eller något av lagen utjämnade eller ytterligare ökade en befintlig ledning (Chi-square-test, $p < 0,05$). Våldet kunde lika väl initieras av fansen från laget som gjorde mål som från det andra lagets fans (44 % mot 56%, Chi-square-test, ej signifikant, $p > 0,05$). I de flesta fallen (20) riktades våldet mot de andra lagets fans. I nio fall riktades våldet mot individer på planen.

När matchen var över fanns det inga kopplingar mellan våldsamma incidenter och matchresultatet (både för hemma- och bortafans). Varken hemma- eller bortafans var mer våldsamma efter att deras klubb hade vunnit eller förlorat.

Av de 72 observerade våldsamma incidenterna på planen ledde sju (10 %) till våldsamma incidenter på läktarna. Av de 32 observerade kontroversiella domaravblåsningarna följdes fyra (11 %) av våldsamma incidenter. Vid dessa fall var våldet i 55 % av fallen riktat mot planen och i övriga fall mot motståndarlagets fans. Det fanns inga indikationer på att de utlösande faktorerna till våldet var kopplat till andra matchhändelser som exempelvis längre avbrott (t.ex. på grund av behandling av skador).

Provokationer som utlösande faktorer

Under fotbollsmatcherna observerades sammanlagt 217 provokationer. Endast en mycket liten del av dessa följdes av våld från fansen (16, eller mindre än 5 %). Oftast resulterade provokationerna inte i några reaktioner. Eventuella reaktioner var oftast likartade provokationer. Under demonstrationerna var provokationer från tredje parter mycket ovanliga ($n=15$, två av dessa följdes av våldsamma incidenter).

Konkurrens som utlösande faktor

Konkurrens om utrymme var en ofta förekommande potentiell faktor vid demonstrationer ($n=305$). Det skedde självklart när demonstranter spärrade av vägar eller ingångar, men bilister blev ibland även irriterade när de befann sig på allmänna vägar. Detta resulterade endast i våldsamma incidenter när polisen inte hade vidtagit reglerande åtgärder (vid blockeringar) eller när bilförare försökte ta sig fram genom en demonstrationer (sju fall).

Polisinsatser som utlösande faktorer

Ett viktigt resultat var att om bortafansen stoppades av polisen när de anlände, var risken för våldsamma incidenter mycket större än om de inte stoppades (46 % mot 0 %, Chi-square-test $P < 0,001$). Det fanns inga påvisbara skillnader

om fansen stoppades för att genomsökas vid ingången eller inte. Efter matchen fanns det en tydlig skillnad. Våldsamma incidenter inträffade oftare om bortafansen hölls kvar i stället för att de fick lämna läktarna direkt efter matchen (45% mot 5%, Chi-square-test; $p < 0,001$). Anledningen till att hålla kvar fansen var att undvika våldsamheter utanför arenan och att separera hemma- och bortafansen. Dock visade det sig inte finnas någon påtaglig fördel (frekvens av våldsamheter i efterföljande faser) med att tillfälligt stoppa bortafansen.

Den vanligaste polisinsatsen som innebar tvång vid demonstrationer var att flytta demonstranterna. Vid demonstrationer blev polisinsatser innebärande tvång som svar på blockeringar ofta förknippade med våld av demonstranter (19 %, $n=359$).

Svar på våldsamma incidenter

Våldshandlingar från demonstranter och fans resulterade inte alltid i att polisen reagerade. När våldshandlingar riktades mot polisen vid demonstrationer svarade de på något sätt inom två minuter vid 45 % av fallen ($n=83$) och vid 7 % av fallen om våldet var riktat mot andra mål ($n=55$). Vid 22 % av fallen mot andra mål ($n=55$, ofta t.ex. byggnader) resulterade attackerna i svar från målet eller någon i anslutning till målet (t.ex. personer i en byggnad). Polisen svarade inom två minuter vid 49 % av fallen där våldshandlingar från fans riktades mot polisen ($n=65$) och vid 35 % av fallen där våldet riktades mot andra mål ($n=225$).

Jämfört med polisen svarade fansen oftare (Chi-square-test, $p < 0,05$) när våld riktades mot dem från andra fans – 68 % av fallen ($n=128$). Attacker från fans ledde till motattacker vid 24 % av fallen där polisen var målet och vid 36 % av fallen där andra fans var målet. Fansens reaktioner på våldsamheterna kunde även vara begränsade till icke-våldsamma svar (som glåpord, hot, skratt). Det är värt att notera att reaktionerna sällan var att fly eller att undkomma attacken. Positiva (försonande) reaktioner var även ovanliga. En reaktion som ofta inträffade var att våldet ignorerades (dvs. man tittade på). Både fans och polis reagerade olika beroende på hur många individer som var inblandade. Ju fler våldsamma fans, desto större risk för ett våldsamt svar (Chi-square-test, $p < 0,05$).

Mindre än hälften av alla våldsamma initiativ av demonstranter eller fans följdes (inom två minuter) av andra våldshandlingar från samma grupp (demonstrationer – 43 %, fotbollsmatcher – 41 %). Våldsamma incidenter med fans tenderade att pågå längre om målet svarade våldsamt. Om våldsamheterna fortsatte pågick interaktionerna i genomsnitt i tre minuter (demonstrationer – 161 sekunder, $n=59$; fotbollsmatcher – 187 sekunder, $n=119$). En intressant observation var att genomsnittsvärdet var oförändrat oavsett målets eller polisens (om något) svar. Polisinsatser verkade mer påverka om ytterligare initiativ skulle inträffa, vilket analysen av tidsintervallen indikerar (se nedan).

Polisinsatser

Polisen fanns på plats vid alla observationstillfällena. I de flesta fallen var polisen mycket nära både demonstranter och fans (tillräckligt nära för att prata/slå). Även vid tillfällen där polisens närvaro var mindre tydlig (t.ex. inne på en arena) fanns de i närheten (eller förutsattes vara det) för att hantera eventuella situationer. Det fanns ett tydligt samband som visade att ett större avstånd mellan polisen och bortafans ökade risken för våldshandlingar från fansen. Skillnaderna var speciellt tydliga när bortafans anlände till tågstationen (Chi-square-test, $p < 0,03$) och inne på arenan, både innan matchen och under halvtidsvilan (Chi-square-tester, $p < 0,01$).

Som nämnts ovan hade ofta de utsatta målen vid demonstrationerna någon form av koppling till demonstrationens syfte (så kallade "riskföremål"). Dessa föremål vaktades ibland av närvarande polis. När de inte vaktades ökade risken att de skulle bli utsatta (54 % av 26 identifierade riskföremål som inte skyddades attackerades, vilket ska jämföras med 15 % av de 68 som vaktades; Chi-square-test, $p < ,001$). Denna trend var även synbar vid tillfällen med potentiella konfrontationer med tredje parter. Om polisen inte var närvarande när trafik eller personer försökte passera genom en demonstration var risken större att de utsattes för våldshandlingar av demonstranterna (Chi-square-test, $p < ,05$).

Både demonstranter och fans utsattes ofta för tvångsåtgärder. Bortafans stoppades ofta av polisen när de (1) anlände till tågstationen, (2) fanns vid arenan och (3) innan de lämnade arenan. Fans stoppades ofta som ett sätt att hålla ihop eller kontrollera gruppen (t.ex. när de steg på eller gick av bussar). Fansen visiterades och deras biljetter kontrollerades innan de gick in på arenan. I vissa fall stoppades fans för att separera dem från andra fans. Anledningen till att förflytta fans var ofta att få slut på bråk (eller att hindra att det bröt ut). I dessa fall var insatserna svar på inträffade händelser. Vid andra situationer förflyttades fans utan pågående bråk som ett försök att separera eller kontrollera olika grupper med fans (t.ex. när de gick av eller på tåg). Att gripa fans (64 gripanden observerades vid fotbollsmatcherna) var en reaktion på inträffade händelser, men endast 44 % av dessa gripanden skedde direkt efter orsaken till gripandet. Vid övriga fall skedde själva gripandet senare vid ett mer lämpligt tillfälle. I samtliga fall var syftet med gripandena att gällande lagstiftning skulle tillämpas och att individer skulle ställas till svars för sina handlingar. Det är inte känt om detta skedde vid alla observerade fall. Dessutom kunde gripanden som följde direkt efter handlingar syfta till att stoppa oönskade beteenden.

När demonstranter avlägsnades var syftet att avlägsna dem från riskföremål eller att upphäva deras blockeringar. Att flytta på demonstranter var den absolut vanligaste polisinsatsen och då speciellt när de blockerade vägar eller ingångar till byggnader. Demonstrationerna vid militärbasen i Woensdrecht (där amerikanska kärnvapenbestyckade robotar skulle placeras) resulterade ofta i (tillfälliga) avlägsnanden av demonstranter för att låta trafiken passera.

Vid ett antal tillfällen arresterades även (grupper av) demonstranter. Genom att stoppa demonstranterna hölls de borta från riskföremål eller avspärrningar. Åtgärden var oftast proaktiv (i 87 % av fallen) medan att avlägsna demonstranter oftast var en reaktion på ageranden från demonstranterna som inte accepterades av polisen (i 83 % av fallen). Vid ett fåtal tillfällen flyttades demonstranterna som ett sätt att få stopp på våldsamma incidenter. Vid alla demonstrationer gjordes alla utom två arresteringar (sammanlagt 63 insatser med 335 arresterade personer observerades under demonstrationerna) direkt efter orsaken till arresteringen. Tretton av dessa arresteringar skedde i anslutning till våldshandlingar från demonstranterna, medan alla de övriga skedde i anslutning till mindre allvarliga förseelser (oftast att blockera en allmän väg). Återigen var syftet att upprätthålla gällande lagstiftning och att individer skulle ställas till svars för sina handlingar. Omhändertaganden som följde direkt på förseelser kunde även syfta till att stoppa oönskade beteenden. Vid arresteringarna av grupper i Woensdrecht var det oftast syftet (personlig kommunikation med befälhavande polis).

Fullt utrustad kravallpolis utförde de flesta våldshandlingarna från polisens sida¹, både mot fans och demonstranter. Dessa poliser sattes naturligtvis endast in vid situationer där riskerna ansågs högre. Detta gällde i mindre grad för hundar som dock relativt ofta var inblandade i våldsamma incidenter, medan poliser på hästar i jämförbara situationer var inblandade i färre (Chi-square-test, $p < 0,001$). Dock var det inte möjligt att förklara dessa skillnader med intensiteten i våldet eller omfattningen av våldet som fans riktade mot polisen (Chi-square-tester, ej signifikant, $p > 0,05$).

Polisen reagerade (inom två minuter) på något sätt vid 38 % av alla våldsamma initiativ från fans och vid 50 % av alla våldsamma initiativ från demonstranter. Polisinsatserna ledde inte genomgående till att oroligheterna stoppades. Procentandelen våldsamma initiativ som fortsatte, och i vilken längd, varierade inte i relation till om polisen agerade eller inte. För att avgöra om polisens insatser hade några bestående effekter analyserades intervallerna för fansens våldsamma ageranden med hjälp av beräkningsmodellen ”log-survivor”². Det visade sig att polisinsatserna signifikant minskade risken för att våldsamma incidenter skulle återupptas. Både vid demonstrationer och fotbollsmatcher tog det, i genomsnitt, längre tid innan det återigen skedde våldsamma incidenter om polisen hade reagerat (oavsett på vilket sätt) jämfört med situationer där polisen inte reagerade.

Sammanlagt observerades 79 våldsamma polisingripanden (notera att dessa inte inkluderar polisreaktioner på våld riktat mot polisen. Våldshandlingar

¹ Tvångsåtgärder från polisens sida definieras som våldshandlingar från polisens sida eftersom det är definitionen som används för demonstranter och fans.

² I analysen beaktades det faktum att inte alla våldsamma situationer följdes av ytterligare våldsamma situationer (så kallad censurering).

från poliser skedde oftast i samband med tvångsåtgärder (71 % av fallen). I nästan alla andra fall var våldshandlingar från poliser reaktioner på störande eller våldsamma ageranden från fans (inte specifikt riktat mot polisen). I tretton fall sågs polisen använda våldshandlingar som svar på våldshandlingar från fans riktade mot polisen (och var därmed inte ett våldsamt initiativ från polisens sida). I sex fall föreföll våldshandlingar från polisen obefogade eftersom det verkade saknas ett syfte med våldet.

Diskussion – start och upptrappning av kollektivt våld

Den första slutsatsen från undersökningen är att det går att genomföra strukturerade och meningsfulla observationer av kollektivt våld. En av metodens begränsningar är förstås att de strukturella orsakerna eller psykologin bakom det kollektivt våldet inte ingår. Den aktuella metoden inriktar sig på kortsiktiga processer som sker i anslutning till våldsamma beteenden vid större grupper av människor. Även om beteenden vid demonstrationer och fotbollsmatcher skiljer sig åt pekar resultaten på att det ändå finns tydliga och viktiga likheter. Vid både fotbollsmatcher och demonstrationer och även vid väldigt upptrappade situationer med kollektivt våld, är det få personer som aktivt bidrar till våldet; målen förefaller inte slumpmässigt utvalda och vid ungefär hälften av dessa våldsamma incidenter gick det inte att urskilja en utlösande faktor i den aktuella kontexten för våldet.

Slutsatserna från observationerna gällande kollektiva beteenden är följande:

- ◆ Aktörerna i situationer med kollektivt våld är individer. Människorna gör individuella val och agerar inte enhetligt (illusionen om enhet som diskuteras av McPhail, 1991). Dock ska inte underskattas att människor i grunden är sociala varelser vars beslut påverkas av den sociala miljön. Både vid demonstrationer och fotbollsmatcher är relevansen av den omedelbara situationen och dess interaktiva karaktär i form aktion-reaktion uppenbar i processerna.
- ◆ Det finns inga skäl att anta att individer är mer benägna att agera våldsamt endast genom att de befinner sig i en folkmassa. Den överväldigande majoriteten vid de observerade situationerna (av vilka flera urartade till omfattande kravaller som skapade rubriker i media) agerade inte våldsamt. Litteraturen antyder att det finns skäl att anta att många av dem som aktivt söker sig till våld vid kollektiva situationer även skulle göra det i andra sammanhang (se t.ex. van den Brug, 1986; van de Valk & Linckens, 1988) och att vid de flesta situationer förekom inget våld alls (denna undersökning var specifikt inriktad på situationer som ansågs riskfyllda).

- ◆ Det finns inga skäl att anta att individer i en folkmassa är mer benägna att agera känslomässigt eller irrationellt. I stället föreföll det motsatta gälla – även vid kollektivt våld gjorde individerna val och agerade på sätt som var meningsfulla för dem själva. De individuella valen föreföll överensstämma med en (begränsad) rationalitet (jämför McPhail, 1991): de förberedde sig, hade ett mål och övervägde klart risker. Det finns all anledning att tro att människor i folkmassor agerar utifrån samma faktorer som påverkar och styr dem i deras normala beteenden. I stället för att agera utan normer indikerar data att även i mycket våldsamma situationer beaktas vissa normer. Observationerna visade på ett reglerat beteende (rent raseri är mycket ovanligt) där lämpliga mål väljs ut och även exempel med självreglering förekom. Dessutom agerade både demonstranterna och fotbollsfansen utifrån vissa regler. Den viktigaste var att gruppen hölls ihop och man hjälpte varandra vid konfrontationerna. I det avseendet överensstämmer resultaten med Turner & Killian (1985) och Reicher (1984; 1996). De har övertygande visat att (upplevda) normer förstärks snarare än försvagas i folkmassor, även om normerna kan variera.

Resultaten i denna undersökning pekar på att i frågan om hur kollektivt våld *initieras* bör man skilja mellan två olika typer:

1. Våldsamma incidenter som har en tydlig utlösande faktor. Den här typen av incidenter är en *reaktion* och ett svar på specifika händelser eller problem i en situation. Det kan röra sig om provokationer från andra fans eller en tredje part, händelser på en fotbollsplan, polisåtgärder eller andra tydliga utlösande faktorer. Teoretiskt är denna form av våldshandlingar länkad till kända teorier om aggression (t.ex. aggression ur frustration), konkurrens om begränsade resurser eller som svar på hot. Precis som vid andra former av aggressioner är det troligare att män snarare än kvinnor reagerar aggressivt och även att yngre personer (mellan 15–25 år) reagerar aggressivt än personer från andra åldersgrupper. Men självklart kan män från andra åldersgrupper och kvinnor reagera aggressivt vid vissa utlösande faktorer. Våldsamheterna kan ha olika mål men de är oftast kopplade till de utlösande faktorerna (förutom i fall där aggressionen riktas åt ett annat håll).
2. Våldsamma incidenter som inte har en tydlig utlösande faktor. Denna form av våldsamma incidenter är inte reaktioner utan de verkar uppträda mer spontant. De uppträder nästan uteslutande bland yngre män och riktas mot liknande, rivaliserande grupper med andra yngre män. Individerna och grupperna förefaller aktivt söka möjligheter att konfrontera rivaliserande grupper. Teoretiskt kan denna form av våldshandlingar vara ett uttryck för ”aggressiva unga män” (Wilson & Daly, 1985), en tendens bland yngre män att ta risker och agera våldsamt eftersom de inte väger in framtiden som en faktor utan söker kortsiktiga fördelar. Evidensen antyder att denna tendens primärt är ett manligt attribut och att den socialt underlättas av att det finns

grupper med likasinnade som strävar efter samma mål. Våldsamheter mellan män handlar till stor del om prestige, dominans och något som Goffman (1959) har kallat att ”framhäva sig själv i en påtagligt aggressiv social miljö”. Att yngre män ofta är inblandade i episoder med kollektivt våld är väl dokumenterat.

Distinktionen mellan dessa två former av våldsamheter är inte absolut och de kan naturligtvis överlappa varandra, speciellt när yngre män reagerar på signaler som för utomstående kan förefalla obetydliga.

En rad mekanismer bidrar till *upptrappning* av våld.

1. Bland annat finns (den upplevda) risken för hämnd. Data från observationerna indikerar tydligt att det endast rör sig om en mindre grupp som agerar riskfyllt medan majoriteten av deltagarna bidrar med mindre riskfyllda alternativ (skrika, gester, springa) eller inte bidrar alls. Även i fråga om de mest våldsammaste individerna handlar det mer om att kasta föremål och att rikta våldet mot ”döda” föremål (staket, bussar, tåg) än om att fysiskt slåss mot andra individer som kan slå tillbaka. Här finns en motsättning eftersom de aggressiva yngre männen karaktäriseras just av ett risktagande och våldsamt agerande. Dock förefaller det som att individerna i denna kategori försöker att undvika onödiga risker och att minimera risktagandet. Det faktum att dessa yngre män, i våldsamma situationer, agerar i grupp är ett sätt att minska risktagandet. Vid flera tillfällen observerades dessutom att dessa män tvekade eller flydde från situationer där de visade sig vara underlägsna. I flera avseenden visar data att det finns en högre risk för våldsamheter om polisen inte är närvarande vid riskfyllda situationer. Polisen undviks oftare än den konfronteras och speciellt vad gäller fansen skedde eventuella konfrontationer *efter* att polisen hade genomfört någon form av insats. Våldsamma fans och demonstranter dolde ofta sina ansikten för att göra det svårare att känna igen dem, undvika identifiering och att bli gripna. Under den senare delen av undersökningsperioden började övervakningsutrustning att användas vid fotbollsarenorna. Det var tydligt att fansen i hög grad ogillade kamerorna och ville vara anonyma för att minska risken att bli identifierade och hållas till svars för sitt agerande. Dessa riskreducerande försök för att bevara sin anonymitet (inför ansvariga, inte andra fans) bör skiljas från vad som kallas den deindividualiserande effekten av anonymitet, som saknar stöd (Postmes & Spears, 1998)³. Evidensen för en begränsad rationalitet i kombination med relevansen av möjligheterna till våldshandlingar ger en länk mellan kollektivt våld och principerna för den situationella brottspreventionen (Clarke, 1995).

³ Enligt deindividualiseringsteorierna så skapar anonymiteten antinormativa och ohämmade beteenden.

2. Den andra viktiga upptrappningsmekanismen är upplevelsen av ”vi mot dom”. Ju mer fientligt inställda grupperna är mot varandra, desto större är risken för våldsamma incidenter. Detta var speciellt tydligt i fråga om rivaliserande grupper med fans och mellan olika demonstrerande grupper (autonoma/det svarta blocket) och polisen. Stott och Reicher (1998a, sid. 510) menar att andra undersökningar visar att: ”... konflikter med folkmassor inträffar ofta när officiella maktinstanser, som till exempel polisen eller militären, gör insatser mot massors ageranden ...”. Även om resultaten i denna undersökning visar att kollektivt våld inte karaktäriseras av att de startas av polisåtgärder, är polisinsatser riktade mot hela folkmassor ofta kopplade till upptrappade våldsamheter. Genom att dessa åtgärder riktas mot hela folkmassan förvärrar de (eller till och med skapar) en känsla av ”vi mot dom” som kan leda till mer uttryckliga ageranden ur ett grupperspektiv och att fler individer agerar våldsamt. Enligt ESIM (the Elaborated Social Identity Model) kan det uppstå oroligheter i folkmassor om det finns gemensamma psykologiska uppfattningar om en social identitet bland deltagarna i folkmassan (Reicher, 1984; 1996). De definitionsmässiga gränserna i denna identitet förklarar de normativa begränsningarna i gruppens agerande (vad personerna gör) och omfattningen (vilka som deltar och inte) av händelsen. Analysen som går ut på sociala identiteter pekar på att den dynamiska interaktionen inom gruppen är en bidragande del i psykologin bakom omfattande oroligheter. Stott och Reicher (t.ex. 1998a) hävdar att när en ursprungligen heterogen grupp behandlas som en homogen enhet av polisen skapar det en uppfattning i gruppen av att de ingår i en gemensam kategori. Detta i sin tur kan ge upphov till en cykel av spänninga och upptrappad konflikt.

Det finns en pågående teoretisk debatt om hur kollektivt våld kan förklaras (Reicher, 1996; Stott & Reicher, 1998b) där den ena sidan argumenterar för att dispositionen är en viktig faktor. Enligt det perspektivet är kollektivt våld ett utslag av att ett antal individer med en disposition för att vara våldsamma samlas i en grupp (t.ex. huliganer). Modellen förklarar inte hur och varför kollektivt våld uppstår under vissa omständigheter men inte andra. Den andra sidan argumenterar för en kontextualiserad, gruppdynamisk förståelse av kollektivt våld. Resultaten i denna undersökning stöder angreppssättet med kontext, interaktion och förhållanden inom gruppen. Dock är det tydligt att vissa individer är mer villiga att medverka till våldet. Vissa söker aktivt dessa möjligheter och behöver inte en extern utlösande faktor (det räcker med att en rivaliserande grupp finns närvarande). Det kan finnas fördelar med att söka kombinera de två teoretiska angreppssätten.

Hantering av den allmänna ordningen

Resultaten av undersökningen har konsekvenser för ordningsinsatser. Kollektivt våld kan undvikas genom att spänningar motarbetas där det är möjligt och genomförbart. Det kräver att deltagarnas legitima aktiviteter och syften underlättas så långt det är möjligt samt att källor till spänningar identifieras. Genom att övervaka och observera är det dessutom möjligt att upptäcka spänningar i ett tidigt läge. Därefter bör åtgärder sättas in så tidigt som möjligt för att minska spänningarna och ta itu med i konsekvenserna av dem. Det innebär att man måste kommunicera med deltagarna och informera dem för att samtidigt förstå deras synpunkter. Målet är att undvika missförstånd när åtgärder sätts in, samt att få deltagarna att samtycka till åtgärderna. I frågan om grupper av yngre män som söker konflikter är det viktigt att identifiera och lära känna dem för att på så sätt tidigt kunna påverka dem och göra klart för dem vilka gränser som gäller. Det innebär att man måste kommunicera direkt med dem. I deras riskberäkningar bör det ingå att de (och andra) vet vilka åtgärder som kommer att sättas in om de överskrider dessa gränser. Genom att lära känna dem är de inte längre anonyma för myndigheterna. Vid upprätthållande av den allmänna ordningen bör åtgärder som skapar eller framhäver en känsla av ”vi mot dom” inte användas eftersom dessa åtgärder förstärker riskerna för ageranden ur ett grupperspektiv. Interaktion och kommunikation är viktiga verktyg i det avseendet. Vid oroligheter är det viktigt att reaktioner kommer direkt, innan mindre problem hinner förvärras. Åtgärder ska vara fokuserade och endast riktade mot de individer som har orsakat problem. Dessa strategiska och taktiska principer stämmer bra överens med de fyra principer för att hantera folkmassor som har formulerats av Reicher, Stott et al. (2004; 2007).

Resultaten i undersökningen har fungerat som praktiskt underlag vid ett flertal tillfällen. När det nederländska EU-ordförandeskapet ordnade ett EU-toppmöte i Amsterdam 1997 använde polisen sig av vad de kallade en ”fredsenhet”. Enheten bestod av 40 poliser som var speciellt utbildade i att ta kontakt med demonstranter och kommunicera med dem. Enheten finns fortfarande kvar och används vid olika situationer där det kan finnas spänningar som kan orsaka problem. Även om enhetens inriktning överensstämmer med resultaten i undersökningen är dialogenheten inte ett direkt resultat av undersökningen eftersom tidigare erfarenheter och experiment i Holland även stöder inriktningen (se t.ex. IJzerman, 1982).

Det finns dock en mer direkt koppling mellan undersökningen och polisens förberedelser inför de europeiska fotbollsmästerskapen, Euro 2000, som hölls i Holland och Belgien. Undersökningen och praktiska polisfarenheter fungerade som underlag vid förberedelserna inför Euro 2000. Man tog fram en profil för polisens agerande som skulle garantera ett enhetligt bemötande av besökarna i alla de olika värdstäderna. Kärnan var att polisen skulle hålla en låg profil och agera *vänligt men bestämt*. Adang (2001) och Adang & Cuvelier

(2001) har lagt fram resultat från forskning om hur profilen implementerades i värdstäderna. Resultaten demonstrerade att en låg profil som var vänlig men bestämd var effektiv. Inriktningen karaktäriserades av att det fanns ett konkret men ändå begränsat antal uniformerade poliser på plats som interagerade med fansen, antingen två och två eller i mindre grupper. Interagerandet var vänligt men om fansen överskred vad som var tillåtet reagerade polisen snabbt. Polisinsatserna var baserade på information från grupper som hade som uppgift att övervaka fansen. Vid ”hög profil” fanns tre gånger så många poliser ute på gatorna. Dessa poliser var oftare fullt kravallutrustade, hade tillgång till kravallfordon och arbetade i större grupper vilket gjorde det svårare att ta kontakt med dem. Det är viktigt att notera att denna skillnad är mer subtil än skillnaden mellan paramilitära och icke-paramilitära metoder att upprätthålla den allmänna ordningen (Jefferson, 1987; 1990; Waddington, 1987; 1993). Vid både hög och låg profil fanns det en tydlig beslutskedja och det gick att sätta in insatsstyrkor med kravallutrustning. Till viss del användes dessa erfarenheter i Portugal vid Euro 2004 (Stott, Adang et al., 2007; 2008), världsmästerskapen i Tyskland 2006 (Schreiber & Adang, 2010) och Euro 2008 i Österrike och Schweiz (Adang & Brown, 2008).

Undersökningen har även varit relevant i andra praktiska situationer. Arnhem i Holland var en av värdstäderna under Euro 2000. Under turneringen inriktade sig polisen i Arnhem speciellt på kvalitet och analys av insamlad information. Med början 2002 vidtog polisen ytterligare steg för att förbättra informationshanteringen och -insamlingen med avseende på fotbollsvåld. Informationen samlades in för att bättre kunna identifiera de individer och de grupper som var med och initierade våldsamma incidenter. Till hjälp hade de kunskaper om hur yngre män agerar i grupp och det faktum att det är mer troligt att fotbollshuliganer även är våldsamma i andra situationer. Tillvägagångssättet var dock inte ett traditionellt repressivt agerande mot huliganer. Redan från början ville polisen skapa ett mer skräddarsytt tillvägagångssätt för att hantera fansen, både på individuell nivå och gruppnivå. Resultatet var att polisen inte överraskades av incidenter lika ofta, de kunde använda färre poliser (och speciellt kravallutrustad) vid fotbollsmatcher och göra ”bättre” gripanden (i den meningen att ett gripande ledde fram till ett åtal). På individnivå samarbetade man med klubbarna och ungdomsledare och försökte ta fram metoder för att uppmuntra individerna att undvika våldsamheter (Ferberda & Adang, 2005). Efter att ha varit ett pilotprojekt används metoden nu inom hela den holländska polisen.

En annan förgrening av undersökningen är utvecklingen av ”peer review-metodik” med utvärderingsteam bestående av expertgrupper (Adang, 2006; Adang & Brown, 2008). Detta arbetssätt provas nu på flera andra håll i Europa. Tanken med peer review-metodiken är att erfarna poliser, under vetenskaplig handledning, observerar polisinsatser på plats och ger feedback efteråt. Syftet är inte att kritisera utan att dela med sig av kunskap och att lära sig. Både

poliserna som ingår i insatsen och gruppen som granskar ska kunna ta med sig någonting från utbytet och även på ett mer allmänt plan dela med sig av erfarenheter om ordningsinsatser. Ett uttryckligt mål med peer-review metodiken är att förena teori och praktik samt att underlätta en fortsatt teoretisk utveckling som grundas i praktiska erfarenheter.

Referenser

- Adang, O.M.J. (1988). Voetbalvandalisme geobserveerd. *Tijdschrift voor Criminologie*, 4, 302–312.
- Adang, O.M.J. (1991). Gedrag van mensen tijdens rellen. I: P.B. Defares & J.D. van der Ploeg (red.), *Agressie*. Assen: Van Gorcum.
- Adang, O.M.J. (1998). *Hooligans, autonomen, agenten. Geweld en politie-optreden in relsituaties*. Alphen aan den Rijn: Samsom.
- Adang, O.M.J. (2001). Friendly but firm: the maintenance of public order. Föredrag presenterat 2001 vid ett möte med American Political Science Association, San Francisco, 30 augusti–2 september.
- Adang, O.M.J. (2006). Utilisation-focused evaluation of large-scale police operations: international evaluation teams. I: W. Stol & R. v.d. Wal (red.), *Politiekundige verkenningen 2005–2006*. Apeldoorn: Politieacademie.
- Adang, O.M.J. (under förberedelse). A method for systematically observing collective violence and public order policing.
- Adang, O.M.J. & Brown, E. (2008). *Policing football in Europe. Experiences from peer review evaluation teams*. Apeldoorn: Politieacademie.
- Adang, O.M.J. & Cuvelier, C. (2001). *Policing Euro 2000*. Apeldoorn: Dutch Police Academy.
- Adang, O. & Stott, C. (2004). Evaluation of public order policing during Euro 2004. *Tijdschrift voor Veiligheid en Veiligheidszorg*, 4, 46–47.
- Berk, R. (1970). The controversy surrounding analyses of collective violence: some methodological notes. I: J.F. Short & M.E. Wolfgang (red.), *Collective Violence*. Chicago: Aldine/ Atherton.
- van den Brug, H. (1986). *Voetbalvandalisme: een speurtocht naar verklarende factoren*. Haarlem: De Vrieseborch.
- Clarke, R. V. (1995). Situational crime prevention. I: M. Tonry & D. Farrington (red.), *Building a safer society: strategic approaches to crime prevention*. Chicago: University of Chicago Press.
- della Porta, D. & Reiter, H. (1998). The policing of protest in contemporary democracies: an introduction. I: D. della Porta & H. Reiter (red.), *Policing Protest*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Ferwerda, H. & Adang, O.M.J. (2005). Hooligans in beeld. Van veel blauw naar slim blauw. *Tijdschrift voor de Politie*, 12, 18–20.
- Frosdick, S. & Marsh, P. (2005). *Football hooliganism*. Cullompton, Storbritannien: Willan.

- Goffman, E. (1959). *The Presentation of self in everyday life*. London: Penguin.
- Jefferson, T. (1987). Beyond paramilitarism. *British Journal of Criminology*, 2, 47–53.
- Jefferson, T. (1990). *The case against paramilitary policing*. Milton Keynes: Open University Press.
- McPhail, C. (1991). *The myth of the madding crowd*. New York: Aldine de Gruyter.
- McPhail, C. (1997). Stereotypes of the crowds and collective behavior: looking backward, looking forward. I: D.E. Miller, M.A. Katovich & S.L. Saxton (red.), *Constructing Complexity: Symbolic Interaction and Social Forms*. Greenwich, CT: JAI Press.
- McPhail, C., Schweingruber, D. & McCarthy, J. (1998). Policing protest in the United States: 1960–1995. I: D. della Porta & H. Reiter (red.), *Policing protest*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Postmes, T. & Spears, R. (1998). Deindividuation and antinormative behavior: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, vol. 123, 3, 238–259.
- Reicher, S.D. (1984). The St. Paul's riot: An explanation of the limits of crowd action in terms of a social identity model. *European Journal of Social Psychology*, 14, 1–21.
- Reicher, S.D. (1996). 'The Battle of Westminster': Developing the social identity model of crowd behaviour in order to explain the initiation and development of collective conflict. *European Journal of Social Psychology*, 26, 115–134.
- Reicher, S., Stott, C., Cronin, P. & Adang, O.M.J. (2004). An integrated approach to crowd psychology and public order policing. *Policing: An International Journal of Police Strategies and Management*, 27, 558–572.
- Reicher, S., Stott, C., Drury, J., Adang, O.M.J., Cronin, P. & Livingstone, A. (2007). Knowledge-based public order policing: principles and practice. *Policing*, vol. 1, 4, 403–415.
- Schreiber, M. & Adang, O.M.J. (2010). Fiction, facts and a summer's fairy tale – mixed messages at the World Cup 2006. *Policing and Society*, 20, 2, 237–255.
- Schweingruber, D. (2000). Mob sociology and escalated force: sociology's contribution to repressive police tactics. *The Sociological Quarterly*, vol. 41, 3, 371–389.
- Sighele, S. (1892). *La foule criminelle, essai de psychologie collective* Paris: Alcan.

- Stott, C., Adang, O.M.J., Livingstone, A. & Schreiber, M. (2007). Variability in the collective behaviour of England fans at Euro 2004: Intergroup relations, identity content and social change. *European Journal of social psychology*, vol. 37, 1, 75–100.
- Stott, C., Adang, O.M.J., Livingstone, A. & Schreiber, M. (2008). Tackling football hooliganism: A quantitative study of public order, policing and crowd psychology. *Psychology, Public Policy, and Law*, vol 14, 2, 115–141.
- Stott, C.J., & Reicher, S. (1998a). Crowd action as intergroup process: Introducing the police perspective. *European Journal of Social Psychology*, 26, 509–529.
- Stott, C.J., & Reicher, S. (1998b). How conflict escalates: the inter-group dynamics of collective football crowd ‘violence’. *Sociology*, 32, 353–377
- Turner, R.H., & Killian, L.M. (1987). *Collective behavior*. (3:e utgåvan). Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- van de Valk, P. & Linckens, P.J. (1988). Voetbalvandalen: hun contacten met politie en justitie. *Tijdschrift voor Criminologie*, 4, 313–320.
- Waddington, P.A.J. (1987). Towards paramilitarism? Dilemmas in the policing of public order. *British Journal of Criminology*, 27, 37–46.
- Waddington, P.A.J. (1991). *The strong arm of the law: Armed and public order policing*. Oxford, England: Clarendon.
- Waddington, P.A.J. (1993). The case against paramilitary policing considered. *British Journal of Criminology*, 33, 353–373.
- Wilson, M. & Daly, M. (1985). Competitiveness, risk-taking and violence: the young male syndrome. *Ethology and Sociobiology*, 6, 59–73.
- IJzerman, P.D. (1982). UC-Almelo 1981, van relbestrijding naar relbeheersing. *Algemeen Politieblad*, 1, 3–7.
- Zimbardo, P.G. (1969). The human choice: individuation, reason and order versus de-individuation, impulse and chaos. I: W. J. Arnold & D. Levine (Red.), *Nebraska symposium on motivation* vol. 1, Lincoln, NE: University of Nebraska Press.